

УДК: 821.111. 091(73)

Потапенко Людмила

**СТЕРЕОТИП ЯК ЗАСІБ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ «ІНШОГО»:
КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ**

Тези присвячено дослідженню властивостей, механізмів формування та функціонування стереотипу як одного із засобів репрезентації «Іншого».

Ключові слова: «Інший», стереотип, національна ідентичність, репрезентація.

Potapenko L. Stereotype as the Way of the «Other» Representation: Comparative Aspect

The abstract is devoted to the investigation of the characteristics, creation mechanisms and functioning of the stereotype as one of the ways of the «Other» representation.

Key words: The «Other», stereotype, national identity, representation.

Потапенко Л. Стереотип как способ репрезентации «Другого»: компаративный аспект

Тезисы посвящены исследованию свойств, механизмов формирования и функционирования стереотипа как одного из способов репрезентации «Другого».

Ключевые слова: «Другой», стереотип, национальная идентичность, репрезентация.

Процес глобалізації світу створив гостру необхідність розуміння особливостей «Іншого» / «Чужого» і, відповідно, необхідність вивчення того, як формуються їхні образи та стереотипи. Дослідження цієї проблематики час від часу набуває особливої ваги та актуальності. Сьогодні ми перебуваємо в ситуації, коли питання національної ідентичності, творення нової європейської спільноти, як суми малих європейських ідентичностей, постає знову і виходить за межі літературознавства. Проблема феномена «Іншого» («Свої» – «Чужі») була властива людській свідомості у всі епохи і має фундаментальне значення для розкриття специфіки будь-якої культури та її самосвідомості. Роль образу «Іншого»

у формуванні власної ідентичності на різних історичних етапах виключно важлива, оскільки пізнання чужої культури і самопізнання – явища одного порядку. Тільки в контактах та в порівнянні з чужою культурою та літературою відбувається усвідомлення специфіки власної культури та літератури. Кожна культура та художня література будь-якого рівня розвитку по-своєму сприймає, відтворює і закріплює в пам'яті образи «Інших» / «Чужих», такі образи, які характеризують або окремі сторони, риси і властивості цих «Інших», або в цілому їхню сутність, їхню ідентичність, на фоні власних уявлень про норму і цінності. Картина однієї і тієї ж країни в різних культурах-реципіентах може не співпадати, що відображає як відмінність у системі норм і цінностей, так і вплив різних чинників на рецепцію «Іншого». Найбільший вплив мають системи цінностей та основні константи національно-етнічної ментальності, за допомогою яких оцінюється, «рецензується» «Інша» / «Чужа» культура. Йдеться про оцінку іншої культури з позицій власного досвіду, про досвід взаємодії з «Іншим», про уявлення, що йдуть з історичного минулого. Формує образи «Іншого» і держава, і політична пропаганда, і церква, і культура в різних її проявах, але перш за все література. Словесні, образотворчі засоби відіграють, вочевидь, провідну роль як інструменти репрезентації уявлень про «Іншого».

Проаналізуємо стереотип як один із наймогутніших засобів формування картини світу «Іншого» з погляду компаративістики. У науковий обіг поняття стереотипу було введено американським журналістом В. Ліпманом у праці «Громадська думка». Він розумів під стереотипами створювані культурою образи людей з інших груп, які покликані пояснити поведінку цих людей і дати їй оцінку [4, с. 88–90]. Визначення стереотипу як спрощеного і забобонного узагальнення дає Г. Олпорт у праці «Природа забобону» [3]. Проте, як стверджує дослідниця Т. Рябова, якщо аж до шістдесятих років ХХ століття дослідники стереотипів понад усе цікавилися відповіддю на питання, якою мірою стереотипи відповідають дійсності, то в подальші десятиріччя вивчення змісту стереотипів відходить на другий план, поступаючись місцем іншій проблемі – виявленню причин і функцій стереотипізації, а також можливих шляхів зміни стереотипів [2]. За три чверті століття досліджень стереотипів було запропоновано декілька теорій. Серед них: теорія авторитарної особи (Т. Адорно,

Е. Френкель-Брюсвік, Д. Левінсон і Р. Сенфорд (50-ті рр.), психодинамічні теорії, теорії символічного расизму (70-ті рр.), модель дисоціації (90-ті рр.), когнітивна теорія (Р. Теджфел, Д. Тейлор, С. Фіске, Т. Трейлер, Д. Макі, Д. Гамільтон). Новий етап вивчення стереотипів відбувається в рамках постколоніальних досліджень: процеси глобалізації й інтенсифікації зумовлюють спілкування представників різних культур і літератур та привертають увагу до проблем расових і етнічних забобонів.

Стереотип проводить жорстку межу як між представниками «Своїх» і «Чужих», так і між їхніми властивостями. Відмінності між властивостями представників двох груп перетворюються в протилежності; будь-яка схожість між ними заперечується. Аксіологічність у стереотипі носить досить грубий оцінювальний характер: «поганий» при негативному сприйнятті, «хороший» – при позитивному. Механізм формування стереотипу полягає в редукації, спрощенні, схематизації прототипу, зведенні його до генералізованого й категоричного шаблону. Зазначимо, що власне вже в самій опозиції «Свої» – «Чужі», «Я» – «Інший» закладені атрибути «чорно-білого» сприйняття реальності, бінарної картини світу. Так, «Ворогу» як крайньому прояву «Чужого» – через закономірності бінарної логіки – надаються характеристики, протилежні тим, які найбільш значущі для колективної ідентичності.

Відомий учений С. Холл висловив ідею про «стереотипний дуалізм»: «розщеплення» стереотипу на два протилежні елементи; образ «Іншого» завжди амбівалентний; і «хороший», і «поганий» стереотипи взаємозв'язані [5, с. 308].

Польський філософ А. Шафф зазначав, що предметом стереотипів є перш за все певні групи людей (расові, національні, класові, політичні, професійні і т. д.), а також суспільні відносини між ними. Генезис стереотипу є суспільним, тобто він передається особі як вираз громадської думки шляхом виховання в сім'ї та суспільстві, незалежно від особистого досвіду. Стереотипи мають певне емоційне навантаження (негативне або позитивне). З позиції правдивості, стереотип або повністю суперечить фактам, або відповідає їм частково, створюючи видимість повної правдивості свого змісту. Стереотипи стійкі до змін [1].

Процес розвитку стереотипів «Іншого» має характер нарощування та нашарування все нових і нових характеристик, які, не «стираючи» старого, утворюють додаткові ряди. Старе ніколи не

зникає, і завжди може виникнути з глибин історії в обставинах, які активізують пам'ять реципієнта про «Іншого», і як у тому, що стосується його «позитивних», так і в тому, що стосується його «негативних» сторін. Стереотипи «Іншого» тяжіють до малої рухливості, до інерції, навіть якісні зміни, що відбуваються в «Іншій» культурі та літературі, навіть зміни позитивного характеру не закріплюються швидко в сприйнятті «Іншого», особливо, якщо накладаються на негативні нашарування, і, навпаки, негативні моменти легко входять у побут.

Отже, можемо виділити основні властивості стереотипів. По-перше, вони використовуються для оцінки «Своїх» і «Чужих», тому не є аксіологічно нейтральними. По-друге, стереотипізація виникає тоді, коли при порівнянні двох культур відмінності трактуються як полярні протилежності. По-третє, це спрощений спосіб репрезентації «Іншого». Серед чинників, що впливають на формування стереотипної картини «Іншого», – практично все те, що визначає буття, побут і історію. Це чинники природно-географічні, кліматичні, цивілізаційні, релігійно-конфесійні, історико-культурні, рівень розвитку економіки, побутова культура, звичаї, висока культура, художня література, роль і місце країни у світовій історії. Стереотипи існують у глибинах культурно-несвідомого, вони ніколи не зникають, здатні активізуватися та знайти свою актуальність і в найнесподіваніші моменти, і в цілком передбачуваних ситуаціях.

Література:

1. Россия – Польша : Образы и стереотипы в литературе и культуре / [отв. ред. В. А. Хорев]. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2003. – С. 8–9.
2. Рябова Т. Б. Стереотипы и стереотипизация как проблема гендерных исследований / Т. Б. Рябова // Личность. Культура. Общество. – Иваново, 2003. – Вып. 1–2 (15–16). – Т. 5. – С. 120–139.
3. Allport G. W. Nature Prejudice / Allport G. W. – New York : Addison-Wesley Pub. Co., 1954. – 537 p.
4. Lippman W. Public Opinion / Walter Lippman – New York : Filiquarian Publishing, LLC., 2007. – 384 p.
5. West and the Rest : Discourse and Power // Formations modernity / [S. Hall, B. Gieben, eds.]. – Cambridge : Polity Press, 1992. – P. 276–332.